

978-80-203-0114-4

Marie L. Neudorfllová

ČESKÉ ŽENY v 19. století

Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci

Copyright © 1999 Marie L. Neudorfllová

ISBN - 902622-2-8

Janus

Marie Neudorfllová
narozena 5. května 1864
Malobratřicích

mládí prožila v
a Lepařově g
storii na Filo
arlově v Praž
o exilu do Ka
a Albertské u
Alberta) v E
politologie a
oustředila se
e své publika
e věnuje čes
9. století, hla
českému žen
isobila na ně
Kanadě. V K
chivu (Natio
Ottawě zprac
zůstalost Ot
edstavitele č
o r. 1948. V s
Masarykové
eské republik
Filozofické

Právní a sociální postavení žen Kriminalita žen

Do 80. let 19. století neexistovaly důkladnější znalosti o postavení žen ve společnosti. Své právní postavení ve společnosti a v rodině neznaly nejen ženy, ale často ho neznali ani odborníci. Zavedení nových zákonů v habsburské říši neznamenalo automatické zrušení starých a nové zákony často nebyly formulovány jednoznačně. Většina zákonů byla beznadějně zastaralá a ignorovala změny ve společnosti a v postavení žen i jejich potřeby. Celková zákonná ochrana slabších včetně žen a dětí byla velmi nedostatečná. Potřeba znalostí o skutečném postavení ženy ve společnosti byla pocíťována stále silněji, úspěšnější pokusy udělat jasno ve spletitosti zákonů, existujících předsudků a nespravedlivých přístupů k ženám se však začaly objevovat až od 90. let. Teprve konkrétní znalosti o právním, sociálním, zdravotním a jiném postavení žen, uveřejňované postupně v tisku, umožňovaly ženám cílevědomější úsilí o rovnoprávnost v těchto oblastech. Zvláště ženský tisk se snažil v posledním desetiletí 19. století vysvětlovat základní právní a sociální postavení žen tak, jak se projevovalo v zákonech, ve statistikách a v realitě, což nebyla snadná práce. Oblast právního postavení žen v říši čeká stále na důkladnější zpracování.

Kromě rovnoprávnějších možností pro vzdělání, kterých se ženy začaly dožadovat již od 70. let, požadavky žen na rovnoprávnost s muži se začaly rozšiřovat do oblasti rodinného práva, větších možností výběru zaměstnání, vztahů mezi zaměstnavatelem a zaměstnankyněmi, na požadavky větší právní a sociální ochrany (především zákaz noční práce, sociální pojištění v případě mateřství a nemoci), na zrušení celibátu učitelů. Dále byly požadovány stejné platy za stejnou práci a větší ochrana před pohlavním zneužíváním, kuplířstvím a smilstvem. Některé konkrétnější požadavky se týkaly také zkrácení pracovní doby pro ženy, podmínek výdělečné činnosti žen a odstranění vykořisťování dětí (hlavně v zemědělství). Nejpozději se rozvinulo úsilí o politickou rovnoprávnost,

zvláště volební právo, protože bylo zřejmé, že bez většího vlivu žen v politice se nedosáhne podstatného zlidštění společnosti. Snahy žen přinesly postupně určitá zlepšení, nikoli však taková, aby bylo dosaženo skutečné rovnoprávnosti s muži.

Základní občanské zákony byly v Rakousku vydány r. 1811, v době napoleonských válek. Tyto zákony platily z velké části ještě začátkem 20. století. Pokud jde o veřejné právo, do r. 1914 převládal v celé společnosti názor, že žena nemůže mít stejná práva jako muž, a také je nikdy v rámci habsburské říše nezískala. Konzervativní názory se obvykle snažily interpretovat nerovnoprávné postavení ženy jako pouze zdánlivě nerovnoprávné, s argumentem, že zákon určitým způsobem ženy také chrání. Větší práva mužů, obzvláště politická, se obecně ospravedlňovala tím, že je muži vykupují brannou povinností a účastí ve válkách. Proti tomu se začaly zvedat hlasy, že ženy jsou válkami postiženy stejně jako muži a že i značné procento mužů, kteří byli zbaveni branné povinnosti, politická práva má. Pokřivenost konzervativních názorů byla patrná také z toho, že i daňová povinnost byla interpretována jako „právo“. Přitom se nebralo v úvahu, že mnohé ženy platily rovněž daně.

Poněkud jiná situace byla v oblasti soukromého práva. Říšská vláda musela postupně uznat, že soukromé právo udržovalo ženy v nedůstojném postavení. V r. 1904 ustavila komisi, která měla udělat jasno v existujících zákonech a formulovat návrhy na jejich změny. Je pravděpodobné, že to byl také ústupek ženským organizacím, které se již od 90. let snažily zorientovat ve změní nejasných zákonů. Požadovaly, aby vláda tyto zákony objasnila, zavedla jejich výuku do škol a aby znalosti o právním postavení žen ve společnosti, v rodině i v zaměstnání byly snadno přístupné veřejnosti. Existující nejasnosti v zákonech vedly velmi často k vykořisťování žen i ke snižování hodnoty práce, kterou vykonávaly pro ostatní. Situace v soukromém právu byla ztížena také již zmíněnou skutečností, že v říši se sice nové zákony zaváděly, avšak staré se nerušily. Od konce 19. století se ženské časopisy začaly touto otázkou zabývat ještě intenzivněji. Nejucelenější články o právním postavení žen byly zřejmě studie Libuše Dedkové „Právní postavení žen v Rakousku“ z r. 1899 a Richarda Indry „Právní ochrana ženy“ z r. 1905.¹

Dedková svým čtenářkám vysvětlovala podstatu moderního občanského zákona prostřednictvím zásad Velké francouzské revoluce, zvláště principu, že člověk má neodcizitelnou hodnotu, že se nelze dotýkat jeho svědomí, myšlenek a majetku. V habsburské říši platila „teorie přiroze-

ného práva“, chránící lidskou důstojnost a lidská práva. Tato teorie byla interpretována hlavně zákonem z 21. prosince 1867 (č. 142), který prohlášoval pro všechny státní občany rovná práva a to svobodu vědy, vyučování, svobodu volby povolání, právo petiční, shromažďovací a spolkové, svobodu osobní a živnostenskou. Tento teoretický základ však nebyl uplatňován na ženy a neněmecké národy. Podle základních práv byla žena téměř rovnoprávná s mužem, pokud jde o svobodu slova a tisku, právo shromažďovací, svobodu víry a svědomí a právo volného stěhování. V ostatních právech byla zákonem omezena, zvláště pokud jde o právo spolkové, svobodu vědy a vyučování, svobodu volby povolání, svobodu živnostenskou a dále zákonem, který práva částečně omezoval.

Dedková považovala situaci žen v rámci existujících zákonů za obtížně řešitelnou, neboť o změnu zákonů týkajících se žen mohly požádat jen ženy. Podle zákona č. 134 však žena neměla právo být členkou žádného politického spolku či strany, což mělo za následek nedostatek vlivu žen na politiku včetně možnosti změnit zákony. Přitom zákony nevyšvětlovaly, proč žena není zrovnoprávněna a proč je tímto řazena mezi neplnoleté, zločince, mentálně postižené a cizince. Základní zákon sice zaručoval volební právo na základě výše placených přímých daní, avšak obecní volební řády všech korunních zemí stanovily, že do obecních zastupitelstev mohou být voleni pouze muži. Podobně každý člověk bez rozdílu pohlaví mohl provozovat živnost, pro kterou byl patřičně kvalifikovaný. Do konce 90. let však byla dívkám nedostupná většina oborů v důsledku platných zákonů, anebo protože pro ně bylo potřeba odborné, specializované nebo vyšší kvalifikace, kterou jim však zákon také neumožňoval. Tiskovými řády z r. 1868 a 1894 (říšský zákon č. 142 a 161) byly ženy prakticky vyloučeny také ze svobody slova a tisku.

Autorka upozorňovala na to, že rakouské zákony sice zaručovaly neporušitelnost majetku, zrušení nevoľnictví, osobní svobodu, avšak jen ve vztahu státu k občanům, což v praxi znamenalo jen v oblasti práva veřejného, nikoli však v oblasti práva soukromého. Podle paragrafu 91 a 92 neexistovala osobní svoboda ženy v manželství, naopak, v soukromí existovalo mnoho kategorií poddanství. Žena neměla žádnou možnost bránit se proti omezování svobody ze strany manžela. Podle paragrafu 127 se dokonce manžel mohl zmocnit majetku své manželky. Nejbolestivější částí soukromého práva byly paragrafy č. 199 a 211, podle nichž žádná žena nebyla způsobilá spravovat své majetkové záležitosti. Pokud neměla otce ani manžela, musela mít poručníka. I když mat-

ka nebo babička měly právo spravovat majetek sirotka, podléhaly kontrole poručníka a poručníkem se nikdy nemohla stát žena. Ženy usilovaly hlavně o to, aby po smrti otce mohla matka nad svým dítětem a jeho majetkem nabyt stejných práv, jako měl dříve otec. Podle paragrafu 49 a 181 neměla žena právo zasahovat v otázkách adopce či v otázce svolení ke sňatku nezletilého dítěte a podle zákona č. 67 z r. 1871 a 1882 nemohla být svědkem soudních úkonů a svědkem totožnosti. I v konzervativním Německu byl tento zákon koncem století zrušen. V těchto zákonech byly ženy postaveny na úroveň dětí a osob duševně nemocných. Pokud jde o získání či ztrátu občanství, bylo s ženou nakládáno obdobně, neboť ho mohla nabývat či pozbývat jen prostřednictvím svého manžela. Nemusela ani skládat poddanskou přísahu, pokud její manžel získal říšské občanství (například podle zákona z r. 1824 nepřerušeným desetiletým pobytem v říši). Je zajímavé, že ženy začaly systematicky usilovat o změny v nejasných zákonech soukromého práva o něco později než o získání volebního práva.

Vzhledem k tomu, že se v posledním desetiletí před válkou chystala reforma manželského práva, ženské časopisy věnovaly pozornost jak těmto návrhům, tak názorům žen, které vycházely hlavně z vlastních specifických zkušeností a potřeb. Richard Jindra v již zmíněném článku poukazyval na nerovnoprávnost ženy z občanského hlediska a věnoval se podrobně nerovnoprávnému postavení ženy v manželství. Z hlediska soukromého práva měla žena značnou, avšak podle moderních hledisek nepotřebnou ochranu. Zákon nebral zřetel na její majetek, a zvláště na její možnosti uživit sebe i děti v případě rozvodu. Vyživovací povinnost vůči rodině měl jen manžel, manželka pouze tehdy, byl-li manžel nemajetný a ona majetná. Zákon také chránil ženu před pohlavním zneužitím, zvláště v případě znásilnění a početí nemanželského dítěte (žena určovala otce dítěte přísahou). Zdá se, že otázka dobrovolnosti sexuálního styku v manželství řešena nebyla, i když zákon nedával manželce právo odepřít pohlavní styk ani v případě, kdy věděla, že to pro ni bude znamenat nemoc nebo smrt.² Zákon určoval, že rodiče jsou povinni zajistit dceři přiměřené věno, pokud neměla dostatečné jmění. Autor považoval určitou právní ochranu ženy za správnou a usílil o změny, které by směřovaly k daleko větší rovnoprávnosti obou pohlaví, za otázku humanity. Nevěřil, že by bylo možné dosáhnout naprosté rovnoprávnosti žen s muži již jen vzhledem k určitým přirozeným rozdílům mezi oběma pohlavími.

Ústřední spolek českých žen podal „Jeho excelenci panu ministru Dr. Antonínu rytíři Randovi, členu komise pro reformu občanského zákoníka“, návrh na změny zákonů s důkladným odůvodněním jejich oprávněnosti. Tento návrh byl uveřejněn na prvních třech stranách *Ženského světa* 20. února 1905. Hlavní požadavky se týkaly snížení hranice dospělosti na 21 let (hranice způsobilosti k sňatku však byla ponechána na 14 letech, vzhledem k situaci v jiných zemích – např. v Anglii byla na 12 letech u dívek, u chlapců byla mnohem vyšší a spojena se schopností uživit rodinu), zavedení povinného civilního sňatku, možnosti rozvodu katolických sňatků, možnosti rozdělit děti po rozvodu mezi oba rodiče, zavedení „rovnosti obou manželů“, aby žena mohla být svou vlastní poručnicí i poručnicí svých i cizích dětí, když neměla manžela. Ženy dále požadovaly větší ochranu před marnotratností manžela (zvláště ve vztahu k manželčině věnu), spravedlivější rozdělování dědictví, uznání způsobilosti být svědkyní při poslední vůli, uznání náhrady škody vzniklé bezúhonně ženě (nikoli nutně sexuálně neporušené) svedením a z toho vyplývajícím mateřstvím, náhradu mimomanželské matce za výlohy spojené s porodem, s nezpůsobilostí k očekávané práci a ušlým výdělkem, náhradu svedené panny za defloraci a případné mateřství a naprosté zrovnoprávnění nemanželských dětí včetně toho, aby mohly dostat jméno nemanželského otce.³ Vzhledem k válce vláda sama r. 1914 rozšířila poručnická a dědická práva ženy. Tyto změny však později nepostačovaly k tomu, aby se dosáhlo zajištění základní obživy a vývoje rostoucího počtu válečných sirotek. Ve všech ženských časopisech byly r. 1914 uveřejněny články vztahující se k těmto otázkám. Ve všech časopisech i novinách se však objevovalo stále více bílých ploch, což znamenalo, že tyto části článků byly zabaveny cenzurou.

Ženské časopisy přinášely komentáře čtenářů k budoucímu zákonu, autoři i autorky příspěvků srovnávali rakouské zákony a poměry se situací v jiných zemích, zvláště v Anglii, Francii a Německu. Zvláštní pozornost byla věnována otázce občanského sňatku a možnosti zrovnoprávnit ho s církevním, protože katolická církev kladla odpor jakýmkoli změnám v zákonech týkajících se manželského práva. Články v ženských časopisech se občas odvolávaly na země, kde již občanský sňatek zaveden byl, a snažily se hlavně ukazovat jeho přednosti, a to i mravní.⁴

Ženská revue uveřejnila v září 1906 projev Gabriely Foustkové, přednesený na členské schůzi Ženského klubu českého v Praze. Přednášející v něm podrobně shrnula výsledky ankety vztahující se k zamýšleným

změnám manželského práva, uspořádané Kulturně politickou společností ve Vídni v únoru 1905. Této ankety se zúčastnilo 54 rakouských, většinou německých odborníků, kteří byli na základě své vlastní zkušenosti nakloněni značně radikálním změnám v chystaném zákoně. Na devíti veřejných schůzích vystoupilo 31 řečníků a sedm řečnic. Některé z přednesených argumentů stojí za zmínku.

Většina příspěvků považovala za neudržitelné názory katolické církve o nerozlučitelnosti manželství, o nelegitimnosti manželství osob s různou náboženskou příslušností, o nerovnoprávnosti nemanželských dětí atd. Východisko z nežádoucí situace viděli účastníci většinou ve snadné rozlučitelnosti manželství, a to i na přání jednoho z manželů. Často se odvolávali na názory Sigmunda Freuda, zvláště na jeho ničím neodůvodněnou větu, že pohlavní abstinence je zdraví škodlivá a na jeho tvrzení, že „nerozlučitelnost manželství odporuje mravním principům a psychologickým zkušenostem“. Mnozí od něho přejali také pozitivistickou zásadu, že do zákona je nutno zahrnout vše tak, jak to již existuje v životě, a nevytvářet nereálné normy, protože život je individualistický, nároky každého jedince na manželství různé, což vyžaduje, aby moderní koncept manželství byl svobodný i v Rakousku, jako je tomu v celé Evropě. V Rakousku již tehdy existoval Spolek odloučených katolických manželů (kterých bylo podle statistik 200 000, ve skutečnosti však přibližně dvakrát tolik). Jejich zástupce varoval před důsledky katolického manželství a upozorňoval, že mnoho neformálních manželství je úspěšnějších než formálně uzavřená manželství. Závěr vyzněl v tom smyslu, že pokud nebudou provedeny reformy ve výše naznačeném směru, lidé přestanou uzavírat formální sňatky a budou uzavírat jen soukromé smluvní sňatky, jako tomu bylo v pozdní římské říši.

Diskuse probíhala také kolem velmi složité otázky, co to vlastně manželství je a co je jeho smyslem. Byl vysloven také názor, že manželství a rodina existují hlavně ku prospěchu státu, a tudíž zákony týkající se manželství by měly spadat do veřejného, nikoliv do soukromého práva. Někteří považovali manželství za „přírodní poměr“, do něhož státu nic není. Upozorňovali, že habsburská říše je vedle Španělska v Evropě jediná, která trvá na principu nerozlučitelnosti manželství.

Ženské řečnice většinou oponovaly principu nerozlučitelnosti manželství, daleko více jim však šlo o to, aby žena byla po rozvodu hmotně zabezpečená. Upozorňovaly na to, že zákony dosud dávají všechna práva mužům a žena je i v domácnosti podle zákona zcela bezmocná. I maje-

tek získaný v manželství byl obvykle považován za majetek muže a žena po rozvodu zůstala často bez prostředků. Zástupce dělnictva prohlásil zcela jednoznačně, že manželství je barbarství, které potrvá potud, pokud bude existovat kapitalistická společnost, a že mezi dělnictvem jsou volné svazky, často krátkodobé, velmi rozšířené. Bohužel v *Ženské revue* nebyl k těmto poněkud radikálním názorům žádný komentář. Některé volnomyšlenkářské názory se bezpochyby musely českým feministkám jevit jako radikální a nemravné, neboť si manželství z mnoha důvodů většinou vážily. I pro dělnické ženy bylo spořádané manželství ideálem, který se v ničem nelišil od dobrého manželství středních vrstev.

Část veřejnosti, nakloněná radikálnější reformě manželského práva, musela postupně zvyšovat svůj tlak na vládu, protože vláda nepostupovala s reformou manželského práva dostatečně rychle v důsledku vlivu konzervativních názorů a katolické církve. To se projevilo v Praze ukázkou vzácné spolupráce Čechů a Němců, kteří 3. března 1908 zorganizovali ve velkém sále Plodinové burzy protestní manifestaci, jíž se zúčastnilo na tři tisíce lidí; organizátorům došly z různých měst také písemné podpory.

Hlavním českým řečníkem byl JUDr. V. Bouček. Zdůraznil, že reforma manželského práva má být jedním z důležitých kroků na cestě ke skutečnému zrovnoprávnění žen a k tomu, aby se ženy vymanily z vlivu tradičních předsudků, nedůstojného a podřízeného postavení, do kterého je dostala zvláště katolická církev. Hlavní německý řečník, spisovatel pan Zenker z Vídně, upozornil mimo jiné na to, že existující manželské právo odporuje základním občanským právům. Profesor T. G. Masaryk hájil právo na rozvod z hlediska mravního v tom smyslu, že neudržitelné manželství je vlastně lží, má destruktivní důsledky, a tím je nemravné. Další stoupenci rozvodu poukazovali hlavně na to, že nerozlučitelnost manželství odporuje občanským právům. Většina projevů byla silně naladěná proti katolické církvi, protože její postoj byl tradičně protizenský.

V Praze proběhla manifestace za změnu manželského práva v klidu a důstojně. Ve Vídni podobná manifestace skončila hrubými konflikty a násilnostmi mezi zastánci reformy a klerikály a musela být policií rozpuštěna.⁵ Podstata názorů stoupenců reformy manželství spočívala v požadavku, aby bylo možno rozloučit katolické manželství, aby byl zaveden občanský sňatek, aby bylo zrušeno nařízení o absolutní poslušnosti manželky vůči manželovi, podobně jako manželovo právo určovat

místo bydliště a aby byla zrušena nutnost manželova souhlasu k manželčině obchodní činnosti.

Olga Stránská pojednala znovu r. 1912 stručně, ale výstižně o postavení ženy v rakouském občanském zákoně.⁶ Toto postavení se ve srovnání s obdobím před deseti dvaceti lety nijak podstatně nezlepšilo. Stránská znovu kritizovala dosud existující nehoráznou nerovnoprávnost ženy v manželství. Všimla si zvláště etické stránky a manželství, v němž převažovala destrukce, považovala za nemravné. Důkladný článek, zabývající se příčinami konfliktních manželství i možností rozvodu, vyšel na pokračování v r. 1912 v *Ženském světě* pod titulkem „Problém moderního manželství“.⁷ Autorem byl František Zíbr, který se díval na otázku rozvodu hlavně z hlediska výživy žen a dětí. Domníval se, že uspokojivého a spravedlivého manželského práva bude dosaženo teprve tehdy, až budou mít ženy možnost být zcela ekonomicky nezávislé.

Jednou z nejtrapnějších záležitostí vztahu mezi nevěstou a ženichem byla otázka věna. Zákony tradičně pojímaly manželku jako přítěž do manželství a do domácnosti, což ona či její rodiče museli kompenzovat věnem. Muži i dobová morálka brali tento předpoklad jako samozřejmost a dívka bez věna neměla velkou naději dobře se vdát. Otázka sňatku tak v zákoně ztrácela jakoukoli romantiku a byla redukována na majetková hlediska a vztahy. Josef Sýkora podal krátký vynikající přehled zákona i těch jeho mezer, které byly v neprospěch ženy, v *Ženském obzoru* r. 1912.⁸ Autor se věnoval hlavně paragrafům 1217–1266 v období od r. 1877.

V zákoně o manželství začínala smlouva ustanovením o věnu, které žena nebo někdo jiný budoucímu manželovi dá nebo slíbí „k ulehčení nákladu spojeného s manželstvím“. V občanském zákoníku bylo dvacet čtyři variant smlouvy na toto téma včetně smlouvy pro důstojníky, pro civilního manžela atd. Výbava manželky se do věna nepočítala, aby se nemohla odpočítávat od vlastního věna. Autor poznamenal, že toto bývá hlavní příčinou pozdějších prudkých hádek mezi tchyní a zeťem. Slib věna byl závazný a nezrušitelný. Nevěsta zámožnějších rodičů měla právo na slušné věno, i když se provdala proti vůli rodičů. Pokud nebyl vážný důvod k odmítnutí ženicha, mohla se věna zákonně domáhat. Nižší původ a chudoba ženicha nebyly uznány jako důvod k jeho odmítnutí, pokud byl spořádaný a výdělečně činný. Věno však mohla nevěsta dostat pouze jednou. V případě zadržování věna po svatbě mohl ženich věno vymáhat soudně. Věno bylo majetkem

manžela. Pokud se dostal do finančních problémů, měli na něj právo i případní věřitelé, což bylo k manželce nesmírně nespravedlivé. Pouze u statků nemovitých zůstala vlastníci manželka a manžel byl jejich poživatel. Pokud šlo o vybavu (prádlo, nábytek atd.), byl manžel jejím schovatelem. Autor uvádí, že manžel měl plné právo užívat manželčino věno, dokonce ho i prohýřit, ale manželka na něj měla právo jen po případném úmrtí manžela. Úspory při rozvodu obvykle připadly manželovi a žena zůstala bez prostředků. Všechny tyto zákony pocházely z doby vlády Marie Terezie.

Jedna z prvních změn v manželském zákoně byla ustavena v r. 1908, kdy ministerstvo spravedlnosti ve Vídni povolilo, aby byly ženy přípustěny k úřadu dobrovolných opatrovnic soudů poručenských. Soudy v tomto směru dostaly v červnu 1908 instrukce od prezidia vrchního zemského soudu. Dámy, které měly o funkci zájem, mohly se přihlásit buď u zemského soudu v Praze, nebo u okresních soudů. Ženské časopisy informovaly jak o této možnosti, tak o povinnostech a úkolech, které byly s touto funkcí spojeny.⁹ Avšak teprve na začátku války byla celá otázka poručenství žen vyřešena důkladněji. Tisk neopomněl zdůraznit, že vláda předpokládala prudký vzestup počtu sirotků vzhledem k očekávané válce, a bylo tedy nutné zvýšit práva žen, na jejichž bedra péče o sirotky spadla. Ženský tisk o těchto změnách informoval poměrně podrobně. *Ženský obzor* přinesl celou sérii článků věnovaných tomuto problému.¹⁰ Článek psaný J. Sýkorou v *Ženském obzoru* se zabýval poručnickou otázkou žen také ze sociálního hlediska; poukazyval na skutečnost, že vdovy by potřebovaly více prostředků, aby mohly své děti uživit. Cenzura některé části článku zabavila, což byla stále častější praxe.

Další úsilí žen se týkalo požadavku změnit zákonodárství ve vztahu k těhotným pracujícím ženám. Zákon jim sice zakazoval pracovat v zaměstnaneckém poměru dva týdny před porodem a čtyři týdny po porodu, ale většina z nich neměla nárok na žádnou finanční náhradu, protože pojištění žen nebylo pro zaměstnavatele povinné. O této otázce se diskutovalo na stránkách časopisů od začátku století čím dál častěji. Silily požadavky, aby na pojištění na určitou dobu před porodem a po porodu měly právo všechny pracující ženy - vdané, nevdané, sluzky i námezdné síly v zemědělství. Tyto názory podpořily lékařky svými argumenty, což dodávalo všem požadavkům větší věrohodnosti. Lékařky argumentovaly nejen nutností zabezpečit zdraví rodičky, ale i dítěte. Ze své praxe poukazovaly na to, že matky, které mohly s dítětem zůstat

doma šest až osm týdnů a kojit ho podle potřeby, zabezpečily jeho život mnohem lépe a úmrtnost takových kojenců klesla až o 25%. (Například v Německu byla úmrtnost kojenců továrních dělnic 39% a po zavedení plné mzdy matce šest týdnů po porodu tato úmrtnost klesla o 25%).¹¹

Zákony vztahující se k práci žen v dolech byly v r. 1884 zlepšeny ku prospěchu žen v celém Rakousku, podmínky v dolech však zůstaly nelidské a nebezpečné. Ženy se musely vracet do práce tři až čtyři týdny po porodu. Počet žen zaměstnaných v dolech zůstal od 80. let přibližně stejný: r. 1886 to bylo 6548 žen a r. 1899, 6126 žen. V dolech pracovaly ženy hlavně ve Slezsku a v Haliči.¹²

Ženy usilovaly také o to, aby měly nárok na takové pojištění, které by jim v době potřeby skutečně pomohlo. MUDr. Eliška Vozábová ve svých člancích dokazovala prospěšnost důkladnějšího pojišťování hlavně pro těhotné ženy a srovnávala situaci mezi řadou evropských zemí. Podle jejího názoru nejvíce v tomto ohledu udělala pro budoucí matky italská vláda. Lékařky postupně začaly hájit nárok na mateřskou dovolenou delší než šest týdnů. Vzhledem ke konzervativnosti říšské vlády však v praxi z těchto požadavků mnoho dosaženo nebylo.¹³ V r. 1913 měla nepřijatelnější zákony Francie, kde žena měla právo na osm týdnů mateřské dovolené před porodem a osm týdnů po porodu, aniž ztratila nárok na práci.

Ženy většinou přicházely do kontaktu se zákonem jen tehdy, když některý z nich vážně porušily. I když oblast kriminality žen v české společnosti před r. 1914 také čeká na důkladnější zpracování, je možné z ženských časopisů a denního tisku odhalit hlavní oblasti ženské kriminality a postoj zákona k nim. Články v ženských časopisech týkající se kriminality žen sledovaly hlavně dva účely. Za prvé vysvětlovaly příčiny a charakter zločinnosti žen a za druhé hledaly cesty, jak kriminalitě žen předcházet a jak ji řešit. Analytických článků na toto téma není mnoho a objevují se teprve několik let před r. 1914, i když ženská kriminalita existovala jistě i dříve.¹⁴

Články zdůrazňovaly skutečnost, že zločinnost žen je mnohem nižší než zločinnost mužů. Například v Rakousku připadalo čtrnáct ženských zločinů na sto mužských, v Německu devatenáct, v Anglii a ve Francii dvacet. V českých zemích byla zločinnost tradičně relativně nízká. Způsob výchovy žen, převaha působnosti žen v domácnosti, jejich inklinace k laskavé autoritativnosti a jejich malá účast na existenční konkurenci s muži byly považovány za hlavní příčiny jejich menší kriminality.

Články však upozorňovaly na to, že když dochází ke zhoršování sociálních podmínek a když jsou ženy vystaveny konkurenčnímu boji o existenci, jejich kriminalita se zvyšuje. Když se žena dostala do tvrdého životního boje a byla vystavena bídě a strádání, její mravní síla neodolávala svodům a nebezpečí hříchu, její příslovečný stud mizel a snadno sklouzla na dráhu prostitutky. To se týkalo hlavně služebných dívek, které se začaly teprve na začátku 20. století samy organizovat, aby dosáhly lepší sociální ochrany. Například v r. 1907, kdy formulovaly své požadavky, žádaly kromě omezení těžké práce na dvanáct hodin denně, slušné stravy, půldenního volna v neděli také péči v nemoci, a ochranu před kuplířstvím.

Podle statistik byly nejčastějším zločinem žen krádeže, ublížení na těle a vraždy novorozeňat. Žena se málokdy dopouštěla zločinů proti veřejnému pořádku nebo politických zločinů. Statistiky ukazovaly, že žena vraždila téměř pětkrát častěji než muž, ale tyto vraždy se týkaly z velké většiny narozených, nechtěných a většinou nemanželských dětí. Denní tisk o těchto vraždách a soudech vražednic přinášel pravidelné zprávy, většinou s porozuměním tam, kde žena byla bez prostředků, vyhozená ze zaměstnání (většinou služby) a opuštěná druhem. Byly však i případy, kdy se ženy při těchto vraždách dopouštěly nepředstavitelných ukrutností, zvláště, jak bývalo v článcích zdůrazněno, ženy smyslné. Ženy byly mnohem vynalézavější v zakrývání zločinu než muži.

Články v novinách se většinou nezabývaly podrobněji zoufalým psychickým stavem neprovdaných matek, soudy však na tento stav ohled braly. Články i statistiky poukazovaly na to, že na počátku ženiny zločinnosti byla „obvykle ztráta ženské cti“, což znamenalo ztrátu panenskosti. To platilo zejména pro ženy z nižších tříd, které pak měly velký problém vrátit se k počestnému životu. V moderní terminologii je možné jejich situaci charakterizovat tak, že zcela ztratily sebeúctu a naději, že by byly ještě nějakým partnerem a společností přijaty jako plnohodnotné bytosti. Tim jim přestalo na sobě záležet, přestože první zkušenost bývala většinou výsledkem naivní důvěry nebo náhodného znásilnění.

Nemanželské děti umíraly daleko častěji než manželské; na začátku 20. století umíralo přibližně 32,7% nemanželských ve srovnání s 19% manželských dětí. V českých zemích se rodilo před r. 1914 přibližně 15% dětí nemanželských. Většina z nich zůstala beznadějně zanedbaná a dvě pětiny dívek končily jako prostitutky. Ze skupiny zanedbaných dívek byla také většina nezletilých dívčích zločinců, jejichž bylo v Rakousku 3,7 na 10 000 obyvatel (většinou krádeže a násilnosti).¹⁵ Také počet sebevražd

mladých žen stoupal, zvláště v důsledku nechtěného početí. Čeští odborníci zdůrazňovali, že pokud společenský a mravní řád umožňuje narození nemanželských dětí, je povinností společnosti přispívat k jejich zdravému vývoji, aby byly na úrovni manželských.¹⁶ Přehled zločinnosti žen v rakouské říši byl uveřejněn v r. 1911 v *Ženském obzoru*.¹⁷ V tomto období, navzdory zhoršujícím se sociálním poměrům, se kriminalita žen snižovala, zvláště vraždy novorozeňat, a to zřejmě proto, že bylo možno děti odložit do ústavu. Kriminalita žen byla šestkrát nižší než u mužů; kriminalita mužské mládeže byla na vzestupu.

Odborníci v článcích argumentovali, že je v zájmu žen i společnosti, aby ženy byly více chráněny zákony a aby se k nim společnost i muži chovali lidštěji a zodpovědněji. Z evidence bylo jasné, že ženy lépe situované a provdané podléhají zločinnosti daleko méně než ženy nemajetné. Konzervativní názory považovaly mateřství v rámci manželství za nejdůležitější prostředek prevence zločinu žen a tradičně ignorovaly otázku vzdělání, možnosti mít nějaké povolání a dosáhnout ekonomické nezávislosti jako prostředku k důstojnému životu žen. Zároveň však zdůrazňovaly, že stát má povinnost usilovat o vytváření příznivějších podmínek pro existenci a rozvoj všech svých obyvatel. Takového úsilí bylo považováno za cennou investici společnosti do budoucnosti.

Autorky článků v českých časopisech se někdy pokoušely srovnávat některé skutečnosti s podobnými jevy v zahraničí a přinášely zajímavé postřehy o jejich řešení. V r. 1905 uveřejnila *Ženská revue* velmi zajímavý článek o situaci svobodných matek v Prusku, psaný z historického hlediska.¹⁸ Tento článek měl nejpravděpodobněji inspirovat ke zmírnění trestů za potraty a vraždy novorozeňat v Rakousku. Článek byl převzat z německého ženského časopisu *Frauenbewegung* a uváděl, že vraždění novorozeňat bylo v 18. století daleko častějším jevem než ve století 19., kdy byl tento zločin na ústupu zásluhou rozšířenějšího vzdělání a větší tolerance. V 18. století neměla žena žádnou alternativu a ve vraždě novorozeněte spatřovala jediný prostředek ke zbavení se nežádoucího svědectví „svého hříchu“ a k naději na řádný sňatek. Mít nemanželské dítě znamenalo ve středních i nižších vrstvách uzavřít si cestu k manželství, k ekonomickému zajištění, znamenalo to vyhoštění z rodiny i ze společnosti jak pro matku, tak pro dítě. Nemanželské děti nebyly považovány za rovnocenné a rovnoprávné až do 20. století. Literatura 19. století včetně české je plná problémů týkajících se nechtěného početí a mimomanželského mateřství.

V protestantském Prusku, nezměkčeném vlivem baroka, bývala vraždkyně novorozeněte až do r. 1740 zašita do pytle a utopena. Pruský král Bedřich Veliký změnil tento trest na stětí hlavy, protože to bylo méně drastické. V r. 1749 napsal dokonce pojednání o tom, že tresty za vyhnání plodu a vraždu novorozeněte jsou příliš kruté, že neberou v potaz stav opuštěné dívky. Zabitím matky soud také připravoval společnost o poddanou, která mohla svůj hřích nahradit ještě dalšími dětmi. Uznával nalezince jako prostředek záchrany dítěte, zdaleka však nestavěl tuto péči na úroveň péče, kterou by mohla poskytnout matka. V r. 1780 byla v Prusku vyhlášena soutěž o román, který by se zabýval touto problematikou, zvláště otázkou, jak zabránit vraždám novorozenat, a tím popravám vražednic. Brzy byl trh v celém Německu zaplaven knihami na toto téma a nejlepší z nich poukazovaly na potřebu změnit zákony. Protože tyto knihy byly psány muži, málokdy se v nich objevil požadavek, aby muži změnili svůj přístup k ženám a stali se zodpovědnějšími. Žena byla stále převážně vnímána jako objekt, a ne jako svéprávný jedinec s právem na plný respekt.

Autoři stavěli své příběhy na falešném předpokladu, že svůdci nevinných dívek jsou jen podlí bezcharakterní muži. Ve skutečnosti k většině nechtěných těhotenství docházelo ve „spořádaných rodinách“. Jejich iniciátory bývali manželé nebo synové zaměstnavatelky a obětmi většinou sluzky. Další kategorií tvořili mladí lidé, zvláště v chudých rodinách, kteří se dopouštěli aktu z nevědomosti. To, že muži mohli vyváznout bez jakýchkoli závazků ke svedené, bylo na celé situaci nejnemravnější. Přesto tato literatura, vzbuzující lítost nad osudem svedených dívek, brzy ovlivnila širokou veřejnost a zákonem z r. 1799 pruský král zrušil všechny tresty za předmanželský pohlavní styk. Nejenže ženy již kvůli němu nesměly být trestány, nesměly jim být činěny ani žádné výčitky. Svobodná matka dostala možnost zůstat s dítětem nějakou dobu v nalezinci a trest za vraždu dítěte byl zmírněn.

V Rakousku byly od 80. let obvyklým trestem za vraždu novorozeněte tři roky vězení a za umělý potrat šest měsíců. Kolem r. 1905 se začínají v ženských časopisech objevovat články s názory, že tyto tresty jsou příliš vysoké a že neúčinnějším prostředkem proti vraždám novorozenat je lidštější přístup k budoucí matce¹⁹. Zároveň se začíná rozvíjet úsilí učitelk, aby se ve školách věnovala pozornost pohlavní a mravní výchově, aby mladí lidé byli mnohem zodpovědnější, vědomi si následků svých činů. Také se zavedlo placení alimentů v případě, že otec byl znám.

Všechny tyto humánnější přístupy samozřejmě zločinnost žen neodstranily, zmírnily však některé její příčiny a důsledky. Ženské hnutí pamaťovalo i na ženy ve věznicích, avšak jeho iniciativa v tomto směru nebyla ještě příliš velká. Většina ženských dobročinných spolků do svého programu nezahrnovala návštěvy věznic, s výjimkou Amerického klubu dam. Některé aktivistky, jako Teréza Nováková, se zabývaly otázkou převýchovy žen ve věznicích, což byl za daných podmínek úkol nesplnitelný. O vězenkyně se staraly většinou reholnice, těch však rychle ubývalo. Závažnější bylo, že neměly žádné pedagogické vzdělání a nedovedly na vězenkyně působit výchovně a pozitivně. Také nedovedly ženám ve vězení spáchaný hřích odpustit a povzbudit je k pozitivní změně v přístupu k životu a k sobě samým. Nováková uváděla jako příklad hodný následování práci anglické feministky Alžběty Fryové (1789–1845), která rozšiřovala myšlenku návštěv ve věznicích. Novákové se zvláště líbila myšlenka, v některých zemích již uplatňovaná, pomáhat ženám ve vězení tak, aby se znovu nedostaly na cestu zločinu. Většina účinných snah žen v oblasti práva a zločinnosti žen se začala slibně rozvíjet až od začátku 20. století. Před vypuknutím 1. světové války r. 1914 však nestačila přinést žádné zásadní změny a válka tuto práci přerušila.

Jedním z nejzajímavějších příkladů úsilí žen o změnu zákona byl jejich boj o zrušení celibátu učitelek. Od 60. a 70. let, kdy počet učitelek rychle vzrůstal, konzervativní a vládní kruhy přistupovaly k tomuto novému jevu s předpokladem, že pro učitelkou dráhu se rozhodnou pouze ty dívky, které nebudou mít naději na sňatek, ani jinou možnost ke svému existenciálnímu zajištění. Aby se toto povolání nestalo příliš žádoucím, bylo spojeno se zákazem uzavřít sňatek. Předpokladem právní stránky celibátu byla víra, že žena potřebuje zvláštní ochranu proti mužům, kteří by o ni mohli projevovat zájem pouze z toho důvodu, že vydělává peníze. Argumentovalo se také tím, že učitelky musí být svým svěřenkám příkladem v bezúhonném životě. Sňatek, těhotenství a mateřství se s tehdejšími chápáním bezúhonnosti ženy neslučovaly. Zároveň dlouho nikomu nepřišlo na mysl, že by žena mohla zvládnout obojí – jak své učitelské povolání, tak rodinu. Od 90. let začínaly učitelky vnímat princip celibátu jako nezdravý, nespravedlivý a zbytečný. Když ho vláda na počátku 20. století ustanovila paragrafem 14 nového školského zákona, učitelky se proti němu začaly otevřeně bouřit. Pochopily zcela správně, že postoj vlády, která zacházela s učitelkami jako s „malými dětmi“, je odrazem její zvýšené konzervativnosti a nedemokratičnosti, nikoli skutečného

zájmu o potřeby učitelek a žen. Nebylo jistě náhodou, že na Moravě, kde se učitelky mohly vdávat až do r. 1904, přijal moravský sněm podobný předpis, jaký již existoval v Čechách, a moravským učitelkám bylo také zakázáno uzavírat sňatek. Poslušnost učitelek byla brána za natolik samozřejmou, že nemusely skládat slib, že budou celibát dodržovat.

Po vyhlášení nového zákona byly sněmy zaplaveny peticemi šedesáti českých ženských spolků, žádajícími zrušení celibátu. Některé petice dokonce připomínaly, že učitelky by měly mít v době mateřství právo na náhradu z penzijního fondu, protože do něho platily více, než pak dostávaly zpět. Učitelům se přitom z penzijního fondu vyplácelo čtyřikrát více, než do něho zaplatili. Ženské časopisy se zaplnily články odůvodňujícími nutnost zrušení tohoto zákona i celibátu učitelek. V těchto člancích se objevila řada pádných argumentů proti celibátu.²⁰

Například v anketě *Ženského obzoru* r. 1905 byl celibát označen za omezování přirozených lidských práv a za prostředek upevňování nerovnoprávnosti mezi ženami a muži. Poukazovalo se na to, že většina učitelka má takové podmínky včetně pomoci v domácnosti, že při menším počtu dětí může snadno zvládnout své povolání i domácnost. Návrat učitelky do zaměstnání mohl snadno vyřešit existující rozvinutý systém mateřských školek pro odrostlejší děti. Zkušenost ukazovala, že tam, kde bylo ženám dovoleno učit i po uzavření sňatku, stávaly se obvykle horlivějšími učitelkami. Olga Fastrová ve svém článku dokazovala, že kritérium mateřství pro učitelké zaměstnání nebylo v novém školském zákoně legitimní, protože vdaná bezdětná učitelka mohla zastávat všechny povinnosti zrovna tak jako svobodná. Učitelky měly i méně dětí než v jiných rodinách. Například na Moravě bylo začátkem století 40% učitelek bezdětných a jen 10% mělo více jak dvě děti. Požadovala, aby situace byla vdaným učitelkám s dětmi naopak usnadněna a aby po narození dítěte dostaly roční mateřskou dovolenou. Bylo velmi nespravedlivé, aby kvůli novému zákonu vdané a bezdětné učitelky na Moravě ztratily zaměstnání. Provdané učitelky byly ochotny platit 2 % ze svého platu do zvláštního fondu pro případ mateřství a pro nutnou náhradu na dva měsíce dovolené v případě pěti dětí. Přitom se zákon vztahoval pouze na učitelky v zemských službách, kterých byla veliká většina, ale nevztahoval se na industriální učitelky, které učily ruční práce, a na učitelky ve státních službách. V člancích se zdůrazňovalo, že vzdělané ženy, mezi něž učitelky patří, jsou obvykle lepšími matkami. Přitom se nesnižovala role matek bez vzdělání, z nichž většina se nemohla více vzdělat pro

nedostatek škol a peněžních prostředků na školné v soukromých školách. Zákonně nebyl v habsburské říši problém celibátu vyřešen nikdy, těsně před první světovou válkou se však začaly vdané učitelky na školách tolerovat. Čím více se uplatňoval princip kvalifikace jako nejspolehlivější pro přijímání učitelů a učitelek na školy, tím větší péče musela být věnována tomu, aby nevznikala rivalita mezi učitelkami a učiteli. Ti mívali občas dojem, že ženy dostávají místa hlavně díky svému půvabu, což ve velké většině případů nebyla pravda.²¹

Edvard Bém ve svém článku zdůrazňoval skutečnost, že moravský sněm (na němž měli většinu Němci) se zachoval daleko reakčněji než vídeňská vláda, která zavedení celibátu neobhajovala. Moravský sněm nebral ohled ani na Zemskou školní radu na Moravě, která jednoznačně poukazovala na to, že vdané učitelky mají ve výuce velmi dobré výsledky. Bém napsal doslova: „Politická reprezentace země se nestyděla právně znásilnit ženu v jejím vývoji a životě; nestyděla se znásilnit ženskou inteligenci národa, neboť v dosavadních poměrech zákonodárných nemá vlivu a je téměř bez obrany - důkaz, jak málo je vyvinuto svědomí společnosti. Přemoci bezbranného je největší pohanou vítěze... v úpadku.“ Dále připomněl, že kdyby byl v Rakousku skutečný respekt ke svobodě, musel by povinný celibát podléhat trestnímu stíhání. Zatím však ti, co mají moc, „hromadí násilí za násilím“. A nejvíce ho pobouřilo, že i čeští poslanci na moravském sněmu protestovali proti tomuto usnesení jen velmi málo. „Mezi pokrokovými lidmi je celibát sám o sobě považován za nemravnost, neboť omezuje a znásilňuje duševně i fyzicky - a otevírá cestu k neřesti. Ti, kdož trvají na celibátu učitelek, jsou v zajetí „nepokrokovosti, stavovské a rodové nevraživosti, nelásky a neúcty ke svobodě druhého, a tím i ke svobodě vlastní“. Za nemravné považoval stanovisko konzervativních sil, které by chtěly ženu odsunout jen do domácnosti, upírají jí právo na její rozvoj a nechtějí přiznat, že odchod vdaných učitelek do domácnosti je obrovská ztráta především pro školu a společnost. Zrušení celibátu považoval jen za malý stupeň v osvětovém proudu osvobozování žen.²²

Veškeré emancipační úsilí žen i podstatná část charitativní činnosti stále závisela na dobrovolné práci žen. Ta byla alespoň částečně usnadňována růstem počtu ženských organizací jak v Praze, tak v ostatních městech v Čechách a na Moravě. Centra spolků byla většinou v Praze a dále v Brně, kde působil významný výrobní spolek Vesna.²³

Z potřeby větší spolupráce ženských organizací vzniká r. 1896 střecho-

vá organizace Ústřední spolek českých žen. Vedení 34-členného výboru bylo svěřeno Věnceslavě Lužické-Srbové a Karolině Světlé (té jen formálně, protože byla již těžce nemocná). Na první schůzi 11. června 1897 spolek vytýčil čtyři hlavní oblasti své práce. Odbor vzdělávací a školský byl svěřen Teréze Novákové a desítka hlavních úkolů, týkajících se rychlého rozšíření možností vzdělání pro dívky, několika schopným členkám výboru. Druhý odbor byl orientován hlavně na charitativní úkoly. Navazoval na práci Marie Červinkové-Riegrové, která r. 1895 předčasně zemřela. Důraz byl kladen hlavně na pomoc šestinedělkám a na péči o nalezence. Tento odbor získal od nejmenovaných dárců do začátku 1100 korun. Dalším odborem bylo zdravotnictví, které se soustředilo hlavně na organizování přednášek pro veřejnost. Značné pomoci se zdravotnickému odboru dostalo od rektora české univerzity v Praze Dr. Reinsberga. Návštěvy nalezinců byly součástí této práce. Čtvrtý odbor byl národohospodářský a jeho hlavním úkolem bylo zakládat mezi českými ženami nová odvětví průmyslu, především v chudých krajích, kde nebylo snadné vydělat si na živobytí. Cílem bylo vytvořit lidem slušné podmínky pro obživu, aby nemuseli opouštět svou vlast a odcházet za prací do ciziny. Důležitým úkolem spolku bylo pomáhat při zakládání odboček v jiných městech a na venkově.²⁴

Součástí práce spolku byla i činnost charitativní, spojená s odloženými a nemanželskými dětmi a s organizováním veřejných peněžních sbírek. Filozofie spolku byla svobodomyšlná. Přijímal pod svoji ochranu všechny děti bez rozdílu náboženství, což někdy odrazovalo mecenáše, kteří si kladli nepřijatelné podmínky. Například jedna katolická dáma chtěla věnovat spolku usedlost v Záběhlicích ovšem pod podmínkou, že bude sloužit jen dětem katolickým a že tam děti budou vychovávány v katolické víře. Spolek musel tuto nabídku s lítostí odmítnout.

Ústřední spolek žen uveřejňoval v *Ženském světě* pravidelné a podrobné zprávy o svém působení, z nichž je zjevné, že i přednášková činnost spolku byla velmi hojná. Přednášejícími byli jak muži, tak ženy. Značná část přednášek se týkala českých dějin, protože si Češi začali silně uvědomovat, že své vlastní dějiny neznají. Byl to zvláště důsledek toho, že ve školních učebnicích byly jen vládou povolené interpretace českých dějin, které byly příliš prorakouské a k českým dějinám neobjektivní. V 90. letech většina národa již nevěděla prakticky nic o veliké práci Havlíčka, Palackého, Riegra atd., kterou se zasloužili o jeho podstatný rozvoj. Přednášky kladly důraz hlavně na méně

známé aspekty českých dějin, jako byl Mistr Jan Hus, lidové písně, liturgické písně české reformace, rozvoj českého kazatelství atd.²⁵ Významným způsobem rozšiřovaly sebezpoznaní českého národa i jeho sebeúctu, což zpětně dávalo větší smysl vzdělávací činnosti spolku.

Činnost spolku se orientovala i prakticky. Kolem r. 1906 se spolek zabýval otázkou, jak posílit český průmysl a obchod, zvláště z hlediska účasti žen. Na jedné schůzi však jistý pan rada Macháček, starosta obchodní organizace „Merkur“,²⁶ oponoval těmto snahám z obavy před ženskou konkurencí v hospodářství i v obchodě argumentem, že ženy bývají obvykle vytrvalejší a svědomitější než muži.

Hlavním cílem bylo zlepšit vzdělávací možnosti pro ženy, které chtěly působit v podnikání. Když nakonec na nátlak ženských organizací ministerstvo školství povolilo dívkám studium na chlapeckých průmyslových školách v celé říši, ve vlastním Rakousku se konalo nejméně dvacet pět schůzí rozezlených mužů, kteří byli přesvědčeni, že jim ženy budou brát denní chléb a existenční možnosti. V Praze takovouto protestní schůzí zorganizoval Spolek stavbyvedoucích a stavitelů. Hovořilo se na ní o nezřízené konkurenci žen, které se spokojí s menšími platy, a tím podlamují výdělečnou schopnost mužů. Na schůzi byla přijata rezoluce s požadavkem, aby bylo zakázáno studium dívek na chlapeckých průmyslových školách. Snahy těchto konzervativních mužů nemohly mít úspěch, neboť většina společnosti uznávala, že ženy mají právo se slušně uživit vlastní kvalifikovanou prací.

Ústřední spolek žen také začal bojovat proti zaplavování trhu úpadkovou literaturou, knižní i časopiseckou, s dekadentními ilustracemi a zaměřenou na mládež, kterou tato literatura předčasně eroticky dráždila. Odváděla ji od citového a intelektuálního vývoje. Spolek se snažil ovlivnit českou veřejnost tak, aby ignorovala obchody, kde se tato literatura prodávala.²⁷ Ústřední spolek českých žen se snažil stát se ústřední organizací, která by se podstatně podílela na řešení právního postavení žen. Nezdá se však, že se mu to podařilo. Po desetileté existenci byl kritizován pro nedostatečnou komunikaci s mimopražskými organizacemi a za to, že nedostatečně znal jejich problémy a potřeby. Také jeho 2. sjezd v červenci 1908 byl zorganizován způsobem, který vylučoval možnost sjednoceného úsilí za prosazení zájmů a potřeb žen všech vrstev.²⁸ Mnohé problémy právního postavení žen zůstaly neřešeny až do rozpadu habsburské říše.